

‘Faro’ bezorgt **funerair erfgoed** vooral **kansen**

Alle foto's op pp. 4-7 zijn van de R.K. Begraafplaats aan de Dijkweg in Naaldwijk (zie ook de fotoreportage op pp. 14-15). Deze foto geeft de beschutte, intieme sfeer weer. Foto Hugo Veerkamp

In de kolommen van *Terebinth* wordt vaak bericht over de verbinding tussen funerair erfgoed en de politieke werkelijkheid. Aan het Verdrag van Faro lijken de voorvechters van het behoud van funerair erfgoed echt iets te hebben. Op verzoek van de redactie deelt Riemer Knoop, adviseur cultureel erfgoed en voormalig lector aan de Reinwardt Academie, zijn denkbeelden over ‘Faro’ met ons.

Het Verdrag van Faro (2005)

Het *Kaderverdrag over de waarde van cultureel erfgoed voor de samenleving*, dat de leden van de Raad van Europa in 2005 in de Portugese stad Faro gesloten hebben, is een intentie, een voornemen. Het is een inspanningsverplichting die de landen die meedoen met het verdrag, elkaar beloven – mét een rapportagesysteem, maar zónder sancties. Van de 53 lidstaten van de Raad heeft de helft ‘Faro’ al in de eigen wetgeving opgenomen. Onze regering heeft nog niets officieels gedaan, behalve laten uitzoeken wat toetreding aan consequenties en kansen oplevert. De algemene verwachting is dat het nieuwe kabinet nog dit jaar zal tekenen. Alle kaarten liggen op tafel. Maar waar gaat het om?

Een paar punten zijn belangrijk. Ten eerste is het Verdrag van Faro een zogenaamd kaderverdrag: het verdrag bevat uitgangspunten, het levert een kader. Ten tweede: dat kader behelst dat de processen rond het begrip ‘erfgoed’ worden omgedraaid. Niet het erfgoed en de beste bescher-

ming daarvan staan in het verdrag centraal. Daar is namelijk al van alles voor geregeld. Nieuw uitgangspunt is dat elke gemeenschap recht heeft op haar eigen erfgoed. Leidend zijn dus niet meer de ‘erfgoedmachines’ van nationale staten, zoals bij ons de bestaande rijks erfgoedlijsten met bijbehorende staatscommissies en deskundigencomités (onze Raad voor Cultuur) en de monumentenexperts, subsidieregelingen en het industrieel complex van restauratie en conservering. Zij bepalen niet meer alles. Centraal in dit verdrag staan gemeenschappen die geven om hun directe leefomgeving of om bijzondere thema's. Het zijn de buurten, wijken en amateurerfgoedbewegingen die zich hebben georganiseerd in veelal plaatselijke of (bijzondere) verenigingen of stichtingen. De crux van het Verdrag van Faro zit hem in het feit dat zij zélf kunnen bepalen wat voor hen van waarde is. En dat overheden (meervoud) mogen worden aangesproken op ondersteuning van de inspanning die de gemeenschappen leveren voor het behoud en beheer van hun erfgoed. Overheden moeten dus van alles: het rijk en de lagere overheden, zijn er nu voor ons.

Aan het Verdrag van Faro lijken we echt iets te hebben

Omdraaiing wegens genocide

‘Faro’ omvat nogal wat en is aanleiding voor misverstanden gebleken. Zo denken sommige organisaties dat

je kunt volstaan met bestaande monumenten nóg meer open te stellen voor het publiek. Het erfgoed moet er voor de gemeenschappen zijn, toch? Dat is half waar – erfgoed zonder publiek is moeilijk in stand te houden. Maar voor erfgoed zonder draagvlak geldt dat nog veel sterker. ‘Faro’ dwingt staten en hun overheden rekening te houden met dat draagvlak. Dat moet er zijn en de overheid dient ernaar te zoeken.

Dat valt des te beter te begrijpen als je kijkt waar ‘Faro’ vandaan komt. In deze tijd van de Russische aanval op Oekraïne is dat onverhoopt weer superrelevant. De Balkanoorlog van de jaren negentig werd niet alleen gekenmerkt door genocide, maar ook door gerichte vernietiging van het erfgoed van de vijand – vaak etnische minderheden in eigen land. De daders waren neonationalistische eenheden – soms opnieuw uitgeroepen staten – die zich beriepen op allerhande territoriale en historische feiten en verdichtsels. De Raad van Europa wil daar met het Verdrag van Faro iets aan doen: laat het erfgoed nimmer van staten zijn, maar uitsluitend van gemeenschappen. Laat het een mensenrecht zijn om je eigen erfgoed te mogen aanwijzen (vrijheid van identiteit) en te kunnen koesteren. Het moet er dan nog wel zijn. En dan kom je al snel bij bewegingen van onderop en participatieve processen. Waarover later meer.

De burger centraal, overal

Een kernbegrip van ‘Faro’ is *integratie*. Mensen en groepen moeten met elkaar praten; dat staat centraal. Om te voorkomen dat er alleen lippendienst aan hoge idealen wordt bewezen, is een belangrijk Faro-principe dat in allerlei ontwikkelingen – ruimtelijk, ecologisch, economisch, cultureel – moet worden nagegaan of de

Nieuw: elke gemeenschap heeft recht op haar eigen erfgoed

erfgoedeisen en -verwachtingen alsook de stem van de gemeenschappen zijn betrokken. Daar gaat de betreffende overheid dan maar mooi achteraan, zo is de gedachte. Met name het horen en vervolgens integreren van de lokale minderheidsstem is cruciaal. ‘Faro’ overbrugt op het punt van erfgoed de kloof tussen burger en overheid.

Wat betekent dit voor funerair erfgoed?

‘Faro’ betekent voor de funeraire erfgoedsector niets meer of minder dan voor ander erfgoed: ondersteunende regelgeving voor erfgoedinitiatieven van burgers, financiering die aansluit bij de niet-institutionele aard van die initiatieven en vooral: je gezien en erkend weten – mits wat je voorstelt ‘van onderop’ komt en niet-commercieel maar privaat (niet-overheid) is. Met dat niet-overheid en niet-markt kom je dan al gauw op het gemeenschappelijke dat burgers verbindt en waar zij uit kunnen putten in evenwicht met anderen.

Erfgoed is een toegekende waarde, een waarde die je hecht aan dingen die er gewoon zijn

Dat is dan wel heldere taal, maar nog geen heldere boodschap. En dat kan ook niet, want op het moment dat burgerparticipatie je uitgangspunt is geworden, kun je als overheid minder vaak zelf het initiatief nemen. Je moet zorgen dat de burgers dat doen, hen daartoe verleiden, in staat stellen en hen ondersteunen. Dat kan verschillende gevolgen hebben, zoals het bij wet vastleggen dat burgers mee of zelfs anders mogen beslissen over zaken die hun direct aangaan – iedereen is zijn/haar eigen leefomgevingsexpert! Het kan ook verruiming betekenen van het begrip commercieel vastgoed (en gemeentelijke gronduitgifte) waar cultureel vastgoed in het geding is. Dan kan bijvoorbeeld een commercieel lage waarde van een erfgoedlocatie worden opgewaardeerd naar die van bedrijfsterrein.

Het priestergraf ligt vlakbij de opgang (de ingang van het eigenlijke kerkhof, achter de voorhof), samen met de oudste keldergraven.

Foto Korrie Korevaart

Pas op: erfgoed

Een laatste woord over erfgoed. In *Terebinth* rijst doorgaans het beeld op van erfgoed dat bewaard moet worden en beschermd tegen verval. Er is sprake van dreigend, ja onherstelbaar verlies, als iets niet bekwaam en gedurig van liefde en aandacht wordt voorzien. Dat beeld is maar ten dele correct. Erfgoed is, in mijn ervaring, niet zozeer wat je van vorige generaties krijgt overgedragen als wel een toegekende eigenschap, een waarde die je hecht aan dingen die er gewoon zijn – soms stokoud, soms ook super-recent maar altijd de moeite waard. Aandacht, daar draait het om. Door de toewijding die je zélf aan iets, materieel of immaterieel, verkiest te geven, krijgt het erfgoed *waarde*. Die sluit dingen van vroeger in – maar zeker niet alles en ook niet ongekwalficeerd. Je moet er wat voor doen, anders is het een doolie lijst (rijksmonumenten) of verzameling (museale collecties). Maar laten we wél keuzes maken: als je niet kiest, wordt het een erg volle boel. Wij mogen er zelf ook wat van vinden!

Uitgerekt heden

Funerair erfgoed heeft een belangrijke eigenschap. Bij grafcultuur wordt, anders dan bij een monumentaal gebouw, altijd naar een – niet per se – bekend persoon verwezen. Verwijzen is dus een factor en daarom zelf ook object van aandacht. En dat verwijzen vindt in een heden plaats dat steeds voortduurt, een eindeloos heden. Dat maakt funerair erfgoed zo bijzonder.

Riemer Knoop

Zie voor alle informatie over het Verdrag van Faro: cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/erfgoedparticipatie-faro/verdrag-van-faro. Voor 'maatschappelijk vastgoed', zie lsabewoners.nl

Hoekje met kindergraven, rechts van de opgang. Foto Korrie Korevaart
Foto onder: Nog steeds bloeien de bloemen. Foto Hugo Veerkamp

Vrijwilligers nemen op 23 september 2020 de stand van zaken rond het groen op, samen met twee studenten van de Reinwardt Academie. Foto onder: Aad van Uffelen overhandigt op 2 februari 2021 bij de opgang naar het kerkhof zijn rapport over de natuurwaarden van deze bijzondere plek aan wethouder Leen Snijders en André Vijverberg, penningmeester van het parochiebestuur.

Het Verdrag van Faro in de praktijk: Faro in Naaldwijk...?

Alweer twee jaar geleden berichtte *Terebinth* (2020-3) over de dreigende ruiming van de katholieke begraafplaats aan de Dijkweg in Naaldwijk (gemeente Westland). Laten we de recente gebeurtenissen eens in het licht van het komende Verdrag van Faro bekijken.

Om de ruiming van het kerkhof, gewenst door het parochiebestuur, te voorkomen, sloegen diverse partijen de handen ineen. Nog in september 2020 diende *Terebinth*, samen met het Genootschap Oud Westland, het Cuypersgenootschap en Heemschut een aanvraag in bij het College van Burgemeester en Wethouders om het oude kerkhof de status van gemeentelijk monument te geven.

Lucratief erfgoed

Tegelijkertijd ging een groep van twaalf vrijwilligers aan het werk: er kwam een website, er werden contacten gelegd en er werd informatie verzameld. Bovendien ondertekenden ruim duizend mensen een petitie. Doel: het behoud van het historische kerkhof, inclusief hulp aan het parochiebestuur om het kerkhof kostenneutraal te kunnen restaureren en onderhouden.

De werkgroep voerde in oktober een gesprek met het parochiebestuur, maar dat wilde (en wil nog steeds) het kerkhof ruimen en de grond – hartje Naaldwijk – lucratief verkopen. De vrijwilligers (Westlanders: parochianen en niet-parochianen) overhandigden begin 2021 de handtekeningen aan de wethouder Cultuur en stelden een *Toekomstvisie R.K. Begraafplaats Dijkweg* op, terwijl een lid van Natuur-Westland (Natuurlijk Delfland) een *Pleidooi voor behoud van de natuurwaarden op het katholieke kerkhof van Naaldwijk* schreef. De vrijwilligers waren en zijn bereid om een stichting op te richten en de handen verder uit de mouwen te steken.

Enkele rondes bezwaarschriften en rapporten verder is de situatie nog steeds niet duidelijk: wordt het kerkhof nu gespaard of niet?

Participerende burgers

Intussen organiseert de overheid cursussen om de burgers kennis te laten maken met het Verdrag van Faro... De vraag van *Terebinth* is echter: wat gaat de overheid zich van dit verdrag aantrekken? Die lijkt nog steeds de 'oude' criteria en maatstaven te hanteren – wat is monumentaal en wat niet? Wat gaat de overheid zich aantrekken van die participerende burgers, die zich duidelijk uitspreken over wat zij als hun erfgoed willen bewaren? Ook als dat erfgoed geen erkend 'ensemble' is en niet de vereiste monumentale score haalt...?

Terug naar Naaldwijk: er is in het gemeentehuis al gezegd dat 'emoties' geen rol kunnen spelen bij de bescherming van het kerkhof. Conclusie: voor de lokale gemeenschap mag het kerkhof erfgoedwaarde hebben, de overheid zit nog in het oude denken en is er (nog) niet voor ons.

Korrie Korevaart

